

**ПРО ЕВОЛЮЦІЮ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ПРОФЕСІЇ
ТА РІЗНОВИДИ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ ПЕРЕКЛАДАЧА З УРАХУВАННЯМ
СПЕЦИФІКИ ЗАСТОСУВАННЯ ДВОСТОРОННЬОГО
ПОСЛІДОВНОГО ПЕРЕКЛАДУ**

Стаття присвячена розгляду етапів еволюції професії перекладача та питанням спеціалізації перекладацької діяльності. Для кожної перекладацької професії існують певні подібності й відмінності в умовах роботи, функціональних обов'язках перекладачів, етичних нормах поведінки й правових нормах, що потребує від перекладача не тільки розуміння предмету обговорення, але й наявності навичок для того, щоб працювати у різних ситуаціях спілкування.

Ключові слова: ескорт-перекладач, медіа-перекладач, перекладач в галузі соціальних послуг, перекладач конференцій, послідовний двосторонній переклад, судовий перекладач.

Статья посвящена рассмотрению этапов эволюции переводческой профессии и вопросов специализации переводческой деятельности. Каждая переводческая профессия имеет сходства и отличия в условиях работы, функциональных обязанностях переводчиков, этических нормах поведения и правовых нормах, что требует от переводчика не только понимания предмета обсуждения, но и наличия навыков работы в разных коммуникативных ситуациях.

Ключевые слова: переводчик в СМИ, переводчик в сфере социальных услуг, переводчик конференций, последовательный двусторонний перевод, судебный переводчик, эскорт-переводчик.

The article deals with evolution stages of interpreter's specialization and problems of interpreter's specialization. Each specialization has its similarities and differences as to work conditions, interpreter's responsibilities, ethical code and legal aspects. Any interpreter should not only understand the subject of discussion, but also have some skills of working in different communicative situations.

Key words: community interpreter, conference interpreter, consecutive two-way interpreting, court interpreter, escort interpreter, media-interpreter.

На сучасному етапі розвитку суспільства, коли міжнародні контакти в самих різних сферах життя перетворилися на повсякденне явище, переклад увійшов практично до усіх галузей життєдіяльності людини і сумарна вартість перекладацьких послуг може бути порівняна з бюджетами деяких країн. Так, за словами С.Ю. Світлової, вартість усіх видів перекладу в Західній Європі й США склала в 2000 р. 8 млрд. доларів, а до 2005 року перевищила 10 млрд. доларів [5, с. 9-10].

На жаль, сьогодні ми не маємо офіційних даних ні за обсягом перекладацьких послуг в Україні, ні за кількістю фахівців, які працюють у цій сфері діяльності, але з упевненіс-

тно можна сказати, що в нас, як і в усьому світі, чітко прослідковується тенденція стабільного росту обсягу перекладацьких послуг (світовий приріст становить до 7% на рік).

Найбільша й найвпливовіша міжнародна перекладацька асоціація – Міжнародна федерація перекладу (FIT), як відомо, відокремлює декілька перекладацьких професій: наукові або технічні перекладачі; перекладачі для ЗМІ; термінологи; перекладачі конференцій; комунальні перекладачі; судові перекладачі; сурдоперекладачі; теоретики перекладу; викладачі перекладу [3, с. 5].

У минулому, враховуючи специфіку ролі перекладача, існували різноманітні види спеціалізації перекладача, деякі з них існують і сьогодні. Найбільш повними, з погляду досліджень процесу еволюції перекладацьких професій, можна вважати роботи І. Курц, Ф. Кауфмана і М. Боуена [7]. Вони визначили наступні перекладацькі спеціалізації, які існували в процесі появи й розвитку професії перекладача: придворні перекладачі й церковні перекладачі, перекладачі, які супроводжували дослідницькі експедиції й завойовницькі походи, військові перекладачі й перекладачі-дипломати.

Поява професії перекладача датується третім тисячоріччям до нашої ери. В епоху фараонів у Єгипті послуги перекладачів широко використовувалися для налагодження торговельних відносин з іншими народами, а також при проведенні воєнних дій.

Відтоді, як різні релігійні вірування поширилися за межами територій, на яких вони виникли, усний і письмовий переклад став необхідним для людей, що сповідують ту, або іншу релігію.

Наприклад, іудаїзм поширився по території арабських країн завдяки перекладам з івриту на арамейський, а, за твердженням А. Ніанг, перекладачі зіграли важливу роль в ісламізації Африки, оскільки перекладали промови проповідників на мови африканських племен [12]. Крім того, місіонери-християни проповідували свою релігію і прилучали до своєї віри місцеве населення Мексики, деяких африканських і інших країн.

Що стосується перекладачів дослідницьких експедицій, то, починаючи з 16 століття, найбільш частим засобом «придбання» фахівця в галузі перекладу був кіднепінг. Експедиції Колумба, Фернандеса, Картъє й деяких російських дослідників попросту крали або купували кмітливих підлітків або молодих людей у тих землях, в яких збиралися продовжити свої дослідження. Цих людей навчали рідної мови експедиції, а потім використовували як перекладачів і провідників.

Перекладачі в галузі дипломатичних відносин з'явилися в середніх віках, коли офіційною мовою церкви, науки, літератури й дипломатії вважалася латинь. Трохи пізніше, при дворах європейських монархів, завдяки впливу французького двору, офіційною мовою дипломатії була визнана французька, але для спілкування з оттоманськими султанами, які не знали ані латині, ані французької, при французькому дворі була створена Східна Академія, яка готувала перекладачів з турецької, арабської й перської мов. У часи Радянського Союзу професія перекладача-дипломата вважалася дуже престижною, оскільки найчастіше, як згадує у своїй біографічній книзі В.М. Суходрев, перекладач був наділений реальними дипломатичними повноваженнями й користувався величезними привілеями [4]. Однак подібних висот досягали тільки лічені фахівці, основна маса людей, яка вивчала іноземну мову, так і залишалася за залізною завісою, практикуватися в мистецтві перекладу могли тільки перекладачі-дипломати (на найвищому рівні) і військові перекладачі.

Перші достовірні відомості про існування військових перекладачів датуються часом початку військових походів Олександра Македонського в Азії. Він використовував перекладачів для переговорів із представниками завойованих народів, а також зі своїми союзниками. Під час війни в Малій Азії між грецькими містами-державами й Персією кожна зі сторін використовувала своїх перекладачів для ведення мирних переговорів. Римляни також користувалися послугами перекладачів, як у ході своїх військових походів, так і для керування завойованими територіями. У середньовічних хроніках згадується про участь перекладачів у Хрестових походах, більш того на початку XII століття були створені спеціальні перекладацькі школи, у яких «кували» кадри для Хрестових походів на Близький Схід і Ізраїль.

Під час військових походів наполеонівської армії на Близькому Сході (приблизно 1798г.) основними мовами військових перекладачів були французька і арабська.

Однак найбільше широко професія перекладача використовувалася в часи Першої й Другої світових війн. За словами дослідників, у часи Першої світової війни військовоє співробітництво між союзниками повністю залежало від роботи перекладачів, а професія перекладачів конференцій привернула увагу громадськості саме по закінченню Другої світової війни в ході Нюрнберзького процесу (1945-1946 рр.). Трохи пізніше в 1953 році, після появи ООН, була створена перша міжнародна професійна організація перекладачів конференцій – Міжнародна асоціація перекладачів конференцій (АПС), до складу якої на сьогоднішній день входить більш 2500 членів [13].

Таким чином, за словами Р. Тунк Озбен, сьогодні існують різні категорії перекладачів, залежно від того, якими спеціальними кваліфікаціями вони володіють, однак найпоширенішими з них є: перекладачі конференцій (conference interpreters), судові перекладачі (court interpreters), ескорт-перекладачі (escort interpreters), перекладачі зі спеціалізацією в галузях правознавства, медицини, соціальної й інших сфер життєдіяльності (community interpreters), перекладачі, які працюють на телебаченні (media-interpreters) [15, с. 16].

Для кожної перекладацької професії існують певні подібності й відмінності в умовах роботи, функціональних обов'язках перекладачів, видах перекладу й особливостях їх застосування, етичних нормах поведінки й правових нормах, що потребує від перекладача не тільки розуміння предмету обговорення, але й наявності навичок для того, щоб працювати у різних ситуаціях спілкування.

Крім того, необхідно відзначити, що наявність перекладацької спеціалізації в різних ситуаціях спілкування і її вплив на перекладацькі норми викликає гарячу дискусію серед закордонних учених. У підтримку важливості урахування ситуативного аспекту при навчанні усних перекладачів висловлюються Я.В.Фоменко й В.І. Єрмолович. За словами Я.В.Фоменко, урахування ситуації спілкування необхідне у перекладі, а В.І.Єрмолович вважає, що переклад, насамперед, повинен відповідати комунікативній ситуації [6]. Так, В.Н. Комісаров пише із цього приводу: «Перекладач постійно змушений вирішувати, чи буде відтворення мовного змісту вихідного висловлення в перекладі достатньою базою для правильного висновку про глобальний зміст, враховуючи відмінності у фонових знаннях і в умовах спілкування у рецепторів перекладу» [6, с. 44-45].

Медіа-перекладачі

Здійснюючи переклад на радіо або по телебаченню, перекладач зустрічається із цілим рядом додаткових труднощів.

Насамперед, необхідно відзначити той факт, що робота в прямому ефірі потребує наявності у перекладача міцної нервової системи, вміння швидко орієнтуватися в ситуації, яка склалася, швидкій реакції й вміння швидкого переключення з мови на мову в режимі «запитання-відповідь».

Крім того, перекладач повинен заздалегідь з'ясувати, яке технічне обладнання є в студії для здійснення синхронного або послідовного перекладу, ознайомитися з режимами його роботи, щоб не мати додаткових проблем через технічні труднощі в прямому ефірі.

Працюючи на телебаченні або радіо, перекладач повинен пам'ятати про те, що в цій ситуації особливо високі вимоги ставляться до вимови й стилю, тому що багатотисячна, а може й багатомільйонна аудиторія, яка звикла до добре поставлених голосів і ефектного зовнішнього вигляду дикторів і коментаторів, буде оцінювати виступ перекладача, не звертаючи уваги на специфіку його роботи.

Крім того, якщо перекладач здійснює послідовний переклад на телебаченні, він найчастіше перебуває в прямому контакті зі студією, і тоді особливо важливість для нього набувають вміння бути гарним оратором – підтримувати візуальний контакт із аудиторією й стежити за невербальною поведінкою [8].

Судові перекладачі

Якщо говорити про специфіку роботи судових перекладачів, то найбільш повне дослідження в даній галузі було виконано М. Кадрик. Вона вивчала роботу 200 місцевих суддів і їх перекладачів у Відені. У результаті, як вона відзначає, серед найбільш необхідних якостей, умінь і навичок, які мають бути властивими судовому перекладачеві, були виділені крім суто перекладацьких навичок і умінь, базові юридичні знання, а також знання судових процедур і судової організаційної структури [11]. Що стосується професійних обов'язків перекладачів, то судді відзначили, що перекладач має вміти узагальнювати отриману інформацію, спрощувати висловлення судді, давати присутнім необхідні роз'яснення юридичної термінології й навіть робити зауваження по стандартних питаннях і процедурах від імені судді [14, с. 416].

Крім того, для судових перекладачів існують окремі суворі етичні правила, зв'язані зі специфікою роботи під час судових засідань. Наприклад, відповідно до законів Америки, судовий перекладач не має права давати роз'яснення або уточнювати формулювання навіть у випадку, якщо цих роз'яснень просить іноземний адвокат [15].

Ескорт-перекладачі

Ескорт-перекладачі – найчастіше позаштатні службовці, яких наймають у випадку виникнення необхідності. Основними ситуаціями використання послуг ескорт-перекладачів є переговори, ділові поїздки, робота гідями-перекладачами. Серед ескорт-перекладачів, як і серед перекладачів конференцій, існує розподіл за «тематичною» спеціалізацією, крім того, ескорт-перекладачі звичайно здійснюють послідовний переклад, відмінною рисою якого є швидкість переключення з мови на мову (під час переговорів), а для гідів-перекладачів необхідні поглиблені знання історії й культури рідного міста й країни для супроводу гостей під час екскурсій.

Перекладачі в галузі соціальних послуг (комунальні перекладачі)

Ініціатива в об'єднанні перекладачів, які надають послуги в сфері професійно орієнтованого перекладу в галузі соціальних послуг належить університету Оттави, під дахом якого в 1992 році вперше зібралися представники перекладацької професії, які працю-

ють у юридичних, соціальних установах і установах охорони здоров'я. Їх зусиллями в 1995 році в Торонто була проведена перша міжнародна конференція з проблем професійно орієнтованого перекладу в галузі соціальних послуг.

За словами Ф. Поххакер, переклад у соціальній галузі має багату історію, як самий прадавній різновид перекладу у світі, хоча він, у порівнянні з перекладом на конференціях, і не залучає такої великої уваги громадськості [14]. Якщо говорити про історичний розвиток цього виду перекладу, то із самого початку він служив сполучною ланкою між племенами, народами однієї країни й знов прибулими людьми – завойовниками, дослідниками, поселенцями, а зараз використовується для спілкування з іммігрантами, які приїхали в пошуках кращого життя, біженцями й усіма, хто потребує надання притулку. За словами Сесілії Вадензьо, переклад у соціальній сфері має суспільне призначення й служить для того, щоб налагодити спілкування між представниками різних професійних груп і непрофесіоналами, звичайними людьми – у поліції, імміграційних службах, у центрах соціального забезпечення, медичних центрах, школах і освітніх установах. Іноді цей вид перекладу називають перекладом у сфері суспільних послуг (public service interpreting), або діалоговий переклад (dialogue interpreting) [16, с. 33]. Остання назва, на нашу думку, відображає специфіку здійснення цього виду перекладу, не тільки як форми – двостороннього послідовного перекладу, яка вимагає навичок переключення з мови на мову, але і як специфічної ситуації спілкування, яка вимагає від перекладача умінь пояснювати спеціальні поняття й терміни, а також необхідності мати знання в галузях психології й культури, враховуючи той факт, що вони працюють із людьми різних віросповідань і національностей. Крім того, більшість цих людей вирвані зі звичного оточення та потребують соціальної й психологічної підтримки.

За словами закордонних дослідників, які займалися проблемою вивчення специфіки даного різновиду перекладацької спеціалізації, для неї характерне спілкування за допомогою двостороннього послідовного перекладу, в основному насиченого короткими фразами, тому що діалог ведеться між представниками певної професійної групи – лікарями, працівниками соціальних центрів тощо – і їхніми клієнтами, які найчастіше не тільки не володіють іноземною мовою, але й не розуміються в предметі обговорення [14, с. 415]. Таким чином, відповідно до проведених вищезгаданими вченими досліджень, найбільш важливими уміннями для цієї перекладацької професії були визнані уміння «редагувати» переклад – спростувати, узагальнювати й пояснювати необхідні формулювання й значення слів при необхідності, знання культурних особливостей, знання предмета обговорення, а також конфіденційність і неупередженість [14, с. 415-416].

Перекладачі конференцій

Під час конференцій використовується в основному два види перекладу – синхронний і послідовний. Виконуючи синхронний переклад, перекладачі сидять у спеціальній кабінці, звідки відкривається вид на конференц-зал. Вони слухають мовця в навушниках і одночасно перекладають його промову, використовуючи мікрофон, учасникам конференції, які перебувають у залі. За словами К.Ч. Пенг, найбільшу складність у процесі синхронного перекладу представляє уміння одночасно перекладати відрізки висловлення, які вже надійшли, й сприймати відрізки висловлення, при цьому перекладач повинен уміти максимально концентрувати увагу й працювати в умовах психологічного навантаження для того, щоб забезпечити правильний, точний переклад, особливо відносно

спеціальної термінології, яка часто зустрічається в процесі професійно орієнтованого перекладу [13].

Крім того, за словами А.П. Чужакіна, синхрон – це комбінація слухання, моментального осмислення тексту й чітко артикульованого перекладу, й однією з важливих навичок для роботи на конференціях є навичка швидкого ознайомлення з текстом [6, с. 20]. Професор О.Д. Швейцер, визинний майстер синхрону, відзначає: «Праця синхронного перекладача – це праця найвищої кваліфікації. Вона вимагає знання і вихідної мови, і мови перекладу, автоматизованих навичок знаходження відповідностей, здатностей витримувати тривале нервово навантаження. Закордонні психологи характеризують ситуацію синхронного перекладу як ситуацію тривалого стресу, миттєвої реакції, спритності, уміння прогнозувати подальший хід подій у залі засідання. З іншого боку, синхрон – це не тільки нелегка праця, але змагання у майстерності, яке й приносить задоволення, і, що найголовніше, це – «свято, яке завжди з тобою», яке переносить тебе з атмосфери буденної повсякденності в зовсім інший світ» [6, с. 21].

Послідовний переклад, який є предметом нашого вивчення, під час конференцій використовується не так часто, як синхронний, однак набуває особливого значення в таких комунікативних ситуаціях, як вузькоспеціалізовані засідання (*highly technical meetings*), переговори під час обіду (*working lunches*), церемоніальні зустрічі (*ceremonial occasions*), зустрічі в кулуарах (*small groups*) і під час виробничої практики (*field trips*).

Крім того, як відзначають фахівці Міжнародної Асоціації перекладачів конференцій (АПС), дуже важливо підібрати команду перекладачів для забезпечення роботи конференції відносно будь-якої тематичної спеціалізації, тим більше, що міжнародні перекладацькі організації мають досить велику кількість перекладачів, які спеціалізуються в різних видах професійно орієнтованого перекладу.

Крім цього перекладачі конференцій повинні досконало володіти активною мовою (мовами), що потребує наявності великого словникового запасу, швидкості, повного розуміння пасивних мов (знання синонімії, ідіом, прислів'їв, цитат), уміння підводити підсумки й аналізувати інформацію (потребує уміння переформулювати висловлення), а також розвинену перекладацьку інтуїцію (забезпечує навичку антиципації). Крім того, перекладачам конференцій необхідно мати швидку реакцію, уміти зосереджувати увагу протягом значного періоду часу й уміти працювати в команді (психологічна сумісність із колегами-перекладачами).

Також бажано, щоб фахівець з перекладу був знайомий зі стандартними процедурами ведення конференцій і вмів працювати з необхідною документацією, яку надають перекладачам до початку конференції (порядок денний, список учасників, доповіді, довідкові матеріали, тощо).

Якщо говорити про різновиди послідовного перекладу, який застосовується під час конференцій, то це абзацно-фразовий і двосторонній переклад, перший з яких вимагає добре розвинутої навички швидкого переключення з мови на мову, швидкого підбору еквівалентів і гарної реакції, інший потребує володіння універсальним перекладацьким скорописом (УПС) і добре розвинутої пам'яті, тому що відрізки промов окремих ораторів можуть затягтися на 10 хвилин і більше.

За словами Л.К. Латишева й В.І. Провоторова, від абзацно-фразового перекладу двосторонній переклад відрізняється тим, що вимагає від перекладача уміння швидко пере-

ключатися з однієї мови на іншу як у світі сприйняття, так і в світі репродукування [2, с. 115].

Ми вважаємо, що, незважаючи на ідентичність розумових механізмів, які забезпечують виконання цих двох специфічних видів перекладу, а отже навичок і умінь для їхнього здійснення, ступінь розвиненості навичок для здійснення цих видів перекладу різна й залежить від інтенсивності переключення з мови на мову. Крім цього, використання УПС ми розглядаємо як допоміжний засіб, здатний допомогти функціонуванню розумових механізмів перекладача, але не змінити їх.

Якщо продовжити говорити про сфери застосування послідовного двостороннього перекладу, то деякі дослідники відзначають той факт, що, у порівнянні із синхронним перекладом, попит на нього останнім часом падає. Однак, як відзначає Д. Джайл, послідовний переклад поступово зникає із західноєвропейського ринку, у той же час здобуваючи все більшу популярність в Азії й Східній Європі. Причиною цього, насамперед, є більш низька собівартість його забезпечення в порівнянні із синхронним перекладом - він не вимагає спеціального технічного обладнання, немає необхідності наймати велику команду високооплачуваних перекладачів, легше визначитися з часом і місцем його проведення [10, с. 153]. Крім того, необхідно особливо відзначити той факт, що саме двосторонній послідовний переклад використовується для забезпечення зустрічей на вищому рівні.

За словами Ю. Пенг, досвід роботи з виконання послідовного перекладу вважається необхідною вимогою, яка ставиться до молодих фахівців - перекладачів, які починають свою роботу в таких міжнародних організаціях як ООН та Департамент усного перекладу у складі Єврокомісії (DG Interpretation), особливо для роботи під час конференцій. Тобто вважається, що той фахівець, який продемонстрував гарні результати в послідовному перекладі, здатний здійснювати перекладацьку діяльність на більш високому рівні й поступово «доросте» до синхронного перекладу [13, с. 11].

Крім того, як відзначає Д. Джайл, послідовний переклад є «прекрасним діагностичним засобом», оскільки в процесі навчання різних видів усного перекладу саме за допомогою послідовного перекладу можна оцінити точність сприйняття логічної структури вихідної мови й майстерність володіння мовою перекладу студентами. Завдяки подібній «діагностичній» властивості послідовного перекладу, він став невід'ємною частиною більшості міжнародних програм підготовки й курсів підвищення кваліфікації перекладачів [10, с. 153].

ЛІТЕРАТУРА

1. Ермолович В.И. Ситуационный перевод или ситуационный произвол? / В.И. Ермолович // Мосты (журнал переводчиков). – 2005. – № 4 (8). – С. 44-49.
2. Латышев Л.К. Структура и содержание подготовки переводчиков в языковом вузе: Учебно-методическое пособие / Л.К. Латышев, В.И. Провоторов. – Курск: Изд-во РОСИ, 1999. – 136 с.
3. Муратова И.А. Содержание и формат сертификационного экзамена судебных переводчиков как методическая проблема : автореферат диссертации на соискание ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теория и методика обучения: германские языки» / И.А. Муратова. – М., 2006. – 26 с.